

Gedroomde dorpen

Als tweede verkennende stap¹ in het traject rond 'Dorpelijkheid' organiseerde het Team Vlaams Bouwmeester in september 2022 een summer school. Samen met studenten gingen we op zoek naar wat we als ontwerper onder 'dorpelijkheid' kunnen verstaan en wat de betekenis ervan kan zijn in de huidige context van ruimtelijke transitie. Hoe kunnen kernversterking, de vrijwaring van het landschap en van de biodiversiteit, ontharding, de modal shift, klimaatmaatregelen, enzovoort, bijdragen tot de ontwikkeling van een nieuwe dorpsidentiteit? Na een oproep aan studenten nodigde het Team Vlaams Bouwmeester 16 onder hen uit om toekomstmogelijkheden voor het dorp te verbeelden. We vroegen hen na te denken over alternatieve typologieën, de omgang met collectieve en publieke ruimte, de relatie tot de natuur, nieuwe ontmoetingsplekken, enzovoort. De studenten werkten in duo en werden begeleid door diverse deskundigen. Elk duo nam een concrete locatie als uitgangspunt.

¹ Lees over de artistieke verkenning en de tentoonstelling 'Dorpelijkheid' in *Ruimte* 54 p. 80-83.

Een summer school over dorperlijkheid

TEAM VLAAMS BOUWMEESTER, FIEN MESENS, COEN SCHUCKINK KOOL,
MICHEL DEUMENS, TOBIAS VAN HECKE, MUMTAAZ VIAENE EN MAËLLE TURGEON

Na een inleiding door Vlaams Bouwmeester Erik Wieërs, die rond het dorp als leefomgeving en ruimtelijk gegeven een aantal thema's op de agenda zette, konden de studenten op de eerste dag van de summer school enkele inspirerende lezingen bijwonen. Edith Wouters (AR-TUR) lichtte de *Toolbox dorperse architectuur* toe; Bart Van Herck (Idea Consult) presenteerde het onderzoek rond 'Dorperhuizen', uitgevoerd in opdracht van de Vlaamse Landmaatschappij; Maarten Gheysen (KU Leuven) sprak over de doctoraatsthesis die hij wijdde aan de betekenis en inzet van collectieve en publieke ruimte in dorpen; en Mark Luyten gaf een toelichting over de 'Zomeracademie van Balen', een kunstproject dat hij samen met Thomas Verstraeten in opdracht van het Team Vlaams Bouwmeester ontwikkelde tijdens de eerste verkennende fase van het traject 'Dorperlijkheid' (2021).

fotografeerde in deze dorpen telkens een aantal 'typelocaties': het dorpsplein, de stationsomgeving, de steenweg, de dorpsstraat, de verkaveling en de dorpsrand. Na een bezoek ter plaatse combineerden studenten verschillende foto's van één zo'n typelocatie tot een nieuw beeld. Zo ontstond een abstracte versie van een bepaalde plek, een 'onecht' beeld samengesteld uit echte beelden, dat de locatie abstraheert tot een typische ruimtelijke context die je in vele Vlaamse dorpen kan aantreffen.

Dit beeld gebruikten de studenten als een soort canvas, dat ze vervolgens oplaadden met nieuwe betekenissen door te verdichten, te vergroenen of te herprogrammeren. Ze werden daarbij continu bijgestaan door graficus en kunstenaar Gert Van Echelpoel (Universiteit Antwerpen). Gedurende twee intense weken kregen ze ook nog bezoek van diverse ontwerpers, die hen begeleidden bij het inhoudelijk en visueel scherpen van hun

STATIONSVERDICHTING: HERNE, STATIONSOMGEVING — in mijnen tijd werd diene trein nog getrokken door 'n peerd — en de werknemer van de maand is... — ge zijt niet meer aan het luisteren, hé Kevin? — [de man oogst fluitend zijn tomaten] — hey, zet die radio eens stiller! — pizda mā-tii — moet gij nog iets bij uw frietjes? © Fien Mesens, Coen Schuckink Kool

Om nieuwe, karakteristiek dorperse taferelen op te bouwen, zijn de studenten aan de slag gegaan met foto's die Michiel De Cleene tijdens de zomermaanden van 2022 heeft gemaakt in Herne, Moorsele, Sint-Katherina-Lombeek, Sint-Lambrechts-Herk, Sint-Maria-Latem, Tielen, Wevelgem en Zwalm. De Cleene

beeld. Schrijver en literatuurwetenschapper Sofie Verraest coachte hen bij de productie van een 'bijschrift'. Zo ontstonden acht fictieve taferelen, acht toekomstbeelden voor Vlaamse typelocaties in een dorperse context, die in september 2022 werden tentoongesteld in de vitrines van het Atelier Bouwmeester. De beelden tonen

TRANSFORMATIEF TRACÉ: SINT-LAMBRECHTS-HERK, STEENWEG — Hoe snel mag ik hier rijden? Ik kronkel rechtdoor. Een lantaarnpaal als poortwachter. Brood voor morgenvroeg. Timmer de straatzijde dicht! Tussen twee gevels begint een waslijn zwaar te worden. De Lottovlag staat buiten. Zone 50. © Michiel Deumens, Tobias Van Hecke

hoe de leefomgeving kan transformeren tot een groene, toekomstbestendige ruimte met meer kansen voor ontmoeting. Ze laten zien hoe de maatschappelijke transitieopgaven een kans bieden om de dorpelingen te verbinden en hun dorp een nieuwe identiteit te geven. Elk duo werkte rond een aantal uitdagingen of opportuniteiten die ze opmerkten op de site en ze lieten ook niet na hier en daar een kritische noot toe te voegen.

We zoomen hier in op drie van deze taferelen. Ze worden niet gepresenteerd als 'best of': onze keuze had voornamelijk tot doel drie duidelijk verschillende benaderingen aan bod te laten komen.

De stationsomgeving van Herne

Fien Mesens en Coen Schuckink Kool analyseerden de stationsomgeving van Herne, een kleine gemeente in Vlaams-Brabant. Wat hen meteen opviel toen ze van de trein stapten, was de spoorlijn die het landschap gevoelsmatig in tweeën verdeelt. Aan de ene kant heb je eerder open bebouwing en akkers, met wandelpaden die je het bos in leiden. Aan de andere kant van het spoor is een wijk in aanbouw, zoals ook te zien op de originele beelden van Michiel De Cleene. Spandoeken aan de hekken van de werf beloven een kluwen van eengezinswoningen langs een boulevard, die meer thuishoort aan zee dan in het Pajottenland. Deze stationswijk is dan ook een interessante plek voor verdichting, aangezien de spoorweg Herne zowel met Brussel als met Dendermonde verbindt.

De ontwerpers wilden de keuze voor de verdichting rond stations als veelbelovende strategie nog verder doordenken. Ze wilden allereerst laten zien dat de typisch dorpsse afwisseling tussen open landschap en gesloten bebouwing een belangrijke kwaliteit is, die ook bij verdichting van de wijk best behouden blijft. Verder wilden Fien en Coen over de verdichting ook een paar belangrijke vragen opwerpen. Hoe moet deze nieuwbouwwijk er bijvoorbeeld uitzien?

Moeten we genoeg nemen met de banale eengezinswoningen die er nu worden gebouwd? Door de stellingen te verhogen en te verlevendigen, wilden ze de verbeelding van de toeschouwer aanspreken. Zonder hiervoor een concrete ruimtelijke invulling te suggereren, laten ze zien dat de stationswijk mogelijkheden biedt voor collectieve activiteiten als moestuinieren, dorpsfeesten, optredens van de lokale garageband of bedrijfsrecepties. En misschien is er naast de eengezinsformule ook plaats voor alternatieve woonvormen, met appartementen voor starters en begeleide woningen voor ouderen of nieuwkomers. Voorts leek het hen belangrijk de klimaatbestendigheid van zo'n nieuwe wijk te thematiseren. Met het beeld willen ze aanzetten tot nadenken over de collectieve mogelijkheden die dorpsverdichting biedt en over hoe deze verdichting zo klimaatrobust mogelijk kan gebeuren.

De steenweg in Sint-Lambrechts-Herk

Het Limburgse steenwegdorp Sint-Lambrechts-Herk is moeilijk in één ruimtelijke verschijning te vatten. De verschillende functies (kijk alleen al naar de vele reclameboodschappen) en soms tegenstrijdige verkeersstromen (hoe snel mag ik hier rijden?) maken het voor het dorp moeilijk om een kwaliteitsvolle en leefbare relatie aan te gaan met de steenweg. Door verschillende fragmenten van Vlaamse steenwegen te combineren tot een tracé dat de diepte in kronkelt, trachten Michiel Deumens en Tobias Van Hecke deze fragmentatie en relatie in vraag te stellen en tegelijk een eerste toekomstvisie aan te reiken. De kijker overschouwt vanop een afstand en ziet hoe de steenweg sequentieel transformeert.

Op de voorgrond botsen dorpsse elementen met de steenweg. De frituur neemt een deel van het fietspad in en de reclamevlaggen staan haast op de rijweg. De steenweg is de plek bij uitstek waar frictie ontstaat tussen verschillende verkeersstromen, tussen razen en remmen. Aan de rechterkant ondergaat de steenweg

BINNENDORP: MOORSELE, DORPSPLEIN — Hebt gij de vier van koekens? Ik kom u halen aan de kiss & ride, oma. 'k Moet nog geld gaan afhalen, brengt ge mij naar Gullegem? 'k Ben ne cake aan 't bakken voor de Kasteelfeesten zondag. Peux-tu nettoyer un peu ces miettes de la soirée cinéma d'hier? Het centrum is volgeboekt voor de komende twee jaar. Waar zijn die krulbollen nu naartoe? Non, le boucher ne vend plus de sandwiches. © Mumtaaz Viaene, Maëlle Turgeon

een metamorfose: bij de ingang van het dorp worden de vangrails en de snelweglantaarnpalen vervangen door stereotiepe boulevardlantaarnpalen. Op het middenplan presenteren Michiel en Tobias een eerste aanzet tot een nieuwe ruimtelijke schikking van 'steenwegwonen'. Wat als we de vrijstaande rijwoning met blinde zijgevels simpelweg 90 graden draaien en ze verbreden? Deze dwarsliggers creëren diepte en laten ruimte open voor groenzones. Stel je voor dat je voordeur niet meer aan de steenwegzijde ligt en dat al je ramen uitkijken op groen. De sequentiële ordening wordt zo ook leesbaar op de steenweg en maakt doorzichten naar het achterliggende landschap mogelijk.

Tegelijkertijd – en niet onbelangrijk – laten Michiel en Tobias de steenweg vooral zijn primaire taak als verkeersas vervullen, waar je rijdt of parkeert. In de achtergrond zien we hoe de lange steenweg nog eens transformeert wanneer hij het dorpshart dwarst. Een groene middenberm met bomen, brede voetpaden en een ander wegdek getuigen hiervan. Door de verkeersader in zijn eigenheid te bevestigen en tegelijkertijd de ruimtelijke kwaliteit te bevorderen, kan het Vlaamse dorp de steenweg tot een deel van zichzelf maken.

Het dorpsplein van Moorsele

Moorsele, een deelgemeente van Wevelgem in het zuiden van West-Vlaanderen, is een levendig dorp, al zijn er steeds minder voorzieningen. Aan het dorpsplein vormt het Ontmoetingscentrum, OC De Stekke, het kloppend hart van de gemeenschap. Hier bevindt zich de naschoolse kinderopvang, een vereniging van mindervaliden, de muziekschool. Ook de kerk, het woonzorgcentrum en het dienstencentrum zijn er gelegen. Het is een plek waar mensen samenkomen en evenementen plaatsvinden.

Ter plaatse bezochten Mumtaaz Viaene en Maëlle Turgeon het OC De Stekke, waar OKRA Moorsele op dat moment een spelle-

tjesnamiddag organiseerde. Naast kaarten en gezelschapsspelen worden er ook volkssporten als krulbollen aangeboden. Tal van verenigingen komen er samen om activiteiten te organiseren. De vraag is zo groot dat het ontmoetingscentrum al voor de komende twee jaar is volgeboekt. Het dorpsplein zelf laat maar weinig zien van dit actieve verenigingsleven: het is volledig verhard, staat vol met geparkeerde auto's en de meestal lege kerk neemt een prominente plaats in. De gebouwen rond het plein, waar zo veel ontmoetingen plaatsvinden, gaan amper een relatie aan met het plein, en omgekeerd. In dit beeld gingen Mumtaaz en Maëlle op zoek naar de kwaliteiten van het dorpsplein en zijn gebouwen en hoe ze die kunnen (uit)vergroten. In het centrum van het dorp wordt een gebouw opgericht dat alle dorps activiteiten samenbrengt. Het verenigingsleven, dat zich vaak verspreid afspeelt in garages, bijzaaltjes en achterkamers, wordt geconcentreerd op het centrumplein. Die intensiteit genereert kansen voor ontmoeting. Het gebouw is uit de trotse architectuurtaal van culturele centra uit de jaren 1970 gerecycleerd² en geplaatst in een groene pluktuin, die door de gemeenschap wordt onderhouden.

De transformatie van onze omgeving onder invloed van de klimaatdoelstellingen gekoppeld aan de potentiële verdichting van dorpen is een belangrijke kans om van nieuwe dorps taferelen te dromen. Vanuit het Team Vlaams Bouwmeester hebben wij de toekomstige generatie ontwerpers uitgenodigd om een aantal van die droombeelden samen te stellen. We hopen dat ze aanzetten tot debat over de mogelijkheden en kansen die die transformatie biedt om het dorp opnieuw te verbeelden tot een karaktervolle uitdrukking van een hechte gemeenschap.

Bekijk de andere vijf beelden op dorpelijkheid.be > summerschool.

² Uit de foto's die Michiel De Cleene maakte in het kader van de summer school selecteerden ze alle beelden van ontmoetingscentra, en verwerkten ze samen tot een nieuw beeld.